

15. CESTA NA KALVÁRIU / NESENIE KRÍŽA

(Matúš 27,32; Marek 15,21; Lukáš 23,26; Ján 19,17)

*

Kristova posledná cesta z domu rímskeho miestodržiteľa na hrade Antonia, kde bol odsúdený, viedla uličkami Jeruzalema, trasou dnes nazývanou Via dolorosa, cez hradnú bránu na neďaleký pahorok Golgota (lat. Kalvária), kde sa nachádzalo popraviisko. Podľa Jána (19,20) sa rozkladalo pri hlavnej ceste tiahnucej sa zo severozápadu do mesta. Podľa istého pútnika z Bordeaux, ktorý roku 333 navštívil Jeruzalem, od oblúka Ecce homo k miestu ukrižovania nebolo viac ako tisíc krokov.

Synoptické správy sa v jednom bode nezhodujú s Jánovým evanjeliom. Ján jednoducho píše: Niesol si sám kríž a vyšiel na miesto, ktoré sa menovalo Lebka. Matúš, Marek a Lukáš však vyprávajú, ako vojaci prinútili židovského muža Šimona z Kyrény, aby pomohol Kristovi oslabenému bičovaním niesť kríž. Lukáš ešte dodáva, že za Kristom išiel zástup, v ktorom bolo veľa žien, ktoré nad Ježišom nariekali. Ježiš sa k nim obrátil a povedal, aby neplakali nad ním, ale nad sebou a svojimi deťmi. Viedli s ním aj dvoch iných zločincov, aby ich popravili. Aj tí niesli svoje kríže (Nikodémovo protoevanjelium, 4.st.). Legenda aurea (13.st.) vypráva, že jeruzalemská žena Veronika, ktorá si chcela nechať namaľovať Ježišov portrét, mu podala plátno a on jej ho vrátil s odtlačkom svojej tváre.

V umení raného stredoveku od 5.storočia a občas aj v renesancii a baroku, sa výjav odohráva na neutrálnom pozadí. Od 13.storočia umelci výjav často situovali priamo do Jeruzalema, pričom sa sústredili na bránu s hradbami, cez ktorú so sprievodom vychádza Kristus (nemecký maliar a grafik Albrecht Altdorfer, 1518). Sprievod však maľovali aj v krajine (oltár sv. biskupov, 1521, Lúbia).

V ranom stredoveku nevznikol záväzný obrazový typ, na niektorých pamiatkach nesie kríž Kristus sám, vzácnejšie mu pomáha Šimon z Kyrény (Codex Augustinus, 600), zatiaľ čo spútaný Kristus iba kráča, prípadne kríž nesú spolu. Verziu so Šimonom uprednostňovala východná cirkev; úloha Šimona bola vykladaná symbolicky ako spoluúčasť pohanských národov na Kristovej spáse.

Byzantská maliarska príručka dáva presné pokyny pre zobrazenie: “Vyčerpaný Kristus padá k zemi...je vidieť Šimona z Kyrény, sivovlasého a s bradou zastrihnutou do oblúka, v krátkom odeve. Berie si kríž na ramená“. Tento scenár niekedy preberala talianska raná renesancia, ale časom sa na Západe vytratil a Šimon bol zobrazovaný, ako pomáha Vykupiteľovi niesť kríž, podopiera ho v chôdzi, či ho po páde dvíha. Na gotických tabuliach je zobrazený ako starý, bradatý muž v sedliackom odeve. Až okolo roku 1300 (Giotto) vzniká klasický ikonografický typ odkazujúci k Lukášovmu textu o veľkom zástupe ľudí s nariekajúcimi ženami. Vo vrcholnom a neskorom stredoveku sa objavujú monumentálne kompozície Nesenia kríža (Majster Rajhradského oltára, 1420-30) s bohatým komparzom vedľajších postáv a tiež s motívmi, ktoré v kanonických textoch chýbajú, ale sú inšpirované apokryfnou a mystickou literatúrou (Brigita Švédska, Ludolf Saský) alebo *pašiovými hrami*: Stretnutie Krista s Pannou Máriou, Stretnutie s Veronikou, Klesnutie Krista pod krížom, Odpočívajúci Kristus.

V neskorej gotike a renesancii bolo Nesenie kríža veľmi obľúbené a stalo sa súčasťou všetkých pašiových oltárov (oltár Ukrižovania v Pukanci, 1500). Námet mal dôležité miesto v pastoračnej práci, lebo podľa Marka (8,34) Kristus na jednom zo svojich stretnutí s ľuďmi vyzval všetkých, ktorí ho chcú v pravde nasledovať, aby zapreli sami seba a vzali na seba svoj kríž. Toto nasledovanie Krista v jeho utrpení (imitatio Christi) preniklo do stredovekej literatúry (nemecký cirkevný spisovateľ, teológ Tomáš Kempenský, 1270/72).

Západná umelecká tradícia vždy uprednostňovala kompozíciu, v ktorej si Kristus nesie kríž sám, symbol obeť a životného bremena každého skutočného kresťana. Kráča bosý, s povrazom či reťazou okolo krku alebo okolo pása, na ramene mu spočíva kríž. V ranom stredoveku je kríž nevelký, viac menej atribútom postavy, symbolom triumfu a vykúpenia (mozaika v S. Apollinare Nuovo v Ravenne, 520-526). V 14.-15.storočí Kristus ide bez ťažkostí, vzpriamene a dôstojne, v neskoršom období sa kríž zväčšuje a stáva sa ťažším. Kristus sa pod jeho váhou nielen skláňa, ale dokonca padá (Altdorfer) a vojak ho poháňa. Postupne sa triumfálne ladenie námetu mení na dojemný námet Ježišovho osobného utrpenia. Tento všeobecný typ Krista klesajúceho pod krížom, aj keď nemal biblický podklad, bol odvodzovaný zo Šimonovej úlohy pomocníka. Je historicky doložené, že v čase rímskej nadvlády si odsúdenci nosili na popravišisko svoje kríže sami. Jednalo sa však iba o vodorovné brvno patibulum, lebo na mieste popravy už bol v zemi osadený stĺp. (Na odtlačkoch chrbta ukrižovaného muža z *Turínskeho plátna* našli vedci okrem rán po bičoch aj viacnásobné priečne stopy, akoby po nesení ťažkého bremena, ktoré sťažujú rozlíšenie rán z bičovania).

Cestou na Kalváriu už na sebe Kristus nemal purpurový odev, ktorý mu obliekli vojaci, ani biely, ktorý dostal od Herodesa. Vrátili mu jeho vlastný a maliari ho zvyčajne zobrazujú ako modrý plášť a červený spodný odev. Stále však mal na hlave trňovú korunu.

Podľa Lukáša kráčal s Ježišom veľký zástup. V kompozícii väčšinou smeruje zľava doprava, iba ojedinele opačne, možno v súlade s pravoľavou symbolikou, v ktorej pravá je stranou spravodlivých, kajúcnikov a milosrdenstva Božieho, ľavá je stranou previnilcov a Boha sudcu.

Od čias Giotta ide o početný sprievod, ktorý sa postupne zväčšuje, v 15.-16.storočí až do dlhej procesie vojakov, veľkňazov, žien, detí, obyvateľov mesta, zvedavcov, ale aj ľahostajných divákov (holandský maliar Pieter Brueghel St., 1564). Začlenení vojaci niekedy nesú štandardu s nápisom S.P.Q.R. (Senatus populusque Romanus - Senát a ľud rímsky), ktorá vnáša do výjavu pocit spoločnej, židovskej i rímskej zodpovednosti za osud Vykupiteľa a pripomína nadchádzajúce dvestoročné obdobie prenasledovania kresťanov.

Mnohé z postáv nesú rebríky, oštep, laná a kríže pre lotrov. Dvaja zločinci, ktorí idú zvyčajne bez kríža, buď zdôrazňujú Kristovu nevinnosť a jedinečnosť jeho bremena, alebo (skôr) ich kríže chýbajú z čisto kompozičných dôvodov - scéna by bola príliš zložitá a nečitateľná. Najmä v maliarstve neskorej gotiky Kristus kráča v obkľúčení brutálnych vojakov, jeden z nich ho ťahá za povraz okolo krku, iný postrkuje a poháňa ranami. Kristus padá, viacerí ho bijú, aby vstal a pokračoval v ceste. V renesancii a baroku sa malá skupinka vojakov rozrastá o trubačov, zástavníkov a nosičov štandard. Rozširuje sa sprievod a gotickú dramatickosť nahrádza baroková honosnosť (taliansky maliar Tiepolo, 1738-1740).

Niekedy sa na scéne objavujú najvýznamnejší učeníci Peter a bratia Jakub Starší a Ján so svätožiarami. Od 12.storočia v sprievode nájdeme aj sväté ženy, Pannu Máriu, Máriu Magdalénu s dlhými vlasmi, ďalšie Márie, ktoré kanonické texty bližšie neupresňujú, iba sa predpokladá, že ide o Máriu Salome a Máriu Kleofášovu, známe z príbehu *Zbožné ženy pri hrobe*. Najmä v gotickom umení vidíme, ako vojak odtláča Máriu, ktorá chce byť čo najbližšie ku Kristovi (Giotto). Podľa Nikodémovho evanjelia, ktoré v značne rozšírenej verzii kolovalo v 15.storočí, apoštol Ján informoval Máriu, čo sa udialo v Getsemane, o výsledku súdneho pojednávania a o tom, čo sa bude diať ďalej. Mária potom prišla so ženami, aby mohla byť synovi nablízku, prežívať jeho utrpenie a aby sa naplnilo Simeonovo proroctvo (pozri Christologický cyklus II.: *Obetovanie Ježiša*). Samozrejme, pokiaľ ide o stručné kanonické správy, je to číry predpoklad.

Po Jánovom oznámení prišla Panna Mária so svojimi spoločníčkami na miesto popravy, kde pri pohľade na ukrižované telo svojho syna zamdlela. Opis Zamdlenia, uvedený v Nikodémovom evanjeliu, sa často prenáša do motívu Nesenia kríža. Pannu Máriu zobrazujú, ako klesá do náručia svojich spoločníčok alebo do náruče sv.Jána v okamihu, keď Kristus padá pod ťarchou kríža. Taliansky názov tohto výjavu je *Lo Spasimo* (zamdlenie).

Do ďalšej skupiny patria jeruzalemské ženy, často sprevádzané deťmi, pri ktorých sa Kristus zastavuje so slovami, aby nad ním neplakali. V gotickej maľbe sa často objavujú deti, ktoré sa Kristovi posmievajú, hádžu po ňom kamene a predstavujú posledný, ľudový variant *Posmievania sa Kristovi*.

Novou postavou príbehu, ktorá sa prvý raz objavuje v 15.storočí, je jeruzalemská žena Veronika. Do námetu ju priviedla dobová náboženská dráma. Legendy 13.storočia vyprávajú, že žena vyšla zo svojho domu, keď Vykupiteľ niesol svoj kríž okolo, a podala mu svoju rúšku, aby si zotrel pot z tváre. Do šatky sa zázračne odtlačila jeho tvár (oltár Narodenia, 1500, Bardejov). Veroniku vidieť, ako kľáči na okraji cesty a drží šatku, na ktorej sú zobrazené rysy Kristovej tváre. Niekedy je žena zobrazená, ako sama utiera Kristovi tvár.

Nesenie kríža v pašiovom cykle zastupuje jedna kompozícia, pričom výber scény často záleží od oblasti alebo slohového obdobia, napríklad Kristov pád pod krížom, Veronikina rúška, Kristus a jeruzalemské ženy. Dokonca sa táto scéna v *zastaveniach krížovej cesty* osamostatňuje.

Starozákonným predobrazom Nesenia kríža je námet a) Izák nesie drevo k obeti (Genezis 22,1-9): Boh skúšal Abrahámovu vieru a prikázal mu obetovať syna Izáka ako zápalnú obeť. Otec a syn putovali k miestu obeti, Abrahám išiel na svojom oslovi a Izák niesol drevo. b) Jozue s Kálebom nesú z Kanaánu na tyči viničový strapec (Numeri 13,24). K viničovému strapcu bol prirovnávaný obetovaný Kristus (pozri Christologický cyklus I.: *Mystický lis*). c) Abímelek nesie drevo (Sudcov 9,46-49). Filištínsky kráľ Abímelek pri dobývaní Šekemu porazil vodcu odboja Gaala, ktorý sa opevnil v svätyni na hore Efraim. Prikázal svojim vojakom narúbať haluze stromov a spoločne s nimi ich priniesol pod vežu svätyne a podpálil (paralelou k Neseniu kríža je prostý akt nesenia dreva). d) Samson nesie bránu na vrchol hory (Sudcov 16,1-3). Samson navštívil v Gaze neviestku a zostal u nej na noc. Filištínci sa o tom dozvedeli a čakali pri bráne, aby ho zabili. Samson bránu vytrhol a odniesol ju na vrchol hory

smerom k Chebronu. Príbeh je chápaný ako paralela aj ku *Zmŕtvychvstaniu*. 1) Haman zavesený na kôl určený Mordokajovi (Ester 5). Popredný dvoran kráľa Ahašveroša/ Xerxesa Haman intrigoval proti Mordokajovi, bratancovi kráľovej židovskej ženy Ester i proti všetkým Židom žijúcim v ríši. Jeho cieľom bolo privodiť smrť Mordokaja počas hostiny a vykynoženie Židov. Na slávnosť sa však dostavila Ester a orodovala za svoj ľud. Kráľ napokon namiesto Mordokaja kázal zavesiť na kôl zradného Hamana (orodujúca Ester sa stala predobrazom Panny Márie v úlohe orodovnice; pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

*

Veronika. Podľa legiend z 13.storočia bola Veronika žena, ktorá túžila mať Ježišov portrét. Keď Vykupiteľ niesol kríž jeruzalemskými ulicami, vyšla zo svojho domu, sňala si rúšku z hlavy a zotrela mu pot z tváre. Táto domnelá rúška (lat. sudarium) je od 8.storočia uchovávaná ako relikvia v Bazilike sv. Petra v Ríme a v 14.-15.storočí bola veľmi uctievaná.

V stredoveku sa postava Veroniky spájala s množstvom dohadov. Niektorí ju stotožňovali so ženou, ktorú Ježiš vyliečil z krvácania (pozri Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*), iní s Martou (pozri Christologický cyklus II.: *Vzkriesenie Lazára*), ďalší so ženou colníka Zachea, u ktorého sa Ježiš ubytoval počas návštevy Jericha (Lukáš 19,1-6), alebo so ženou rímskeho stotníka, ktorému vyliečil sluhu (pozri Christologický cyklus II.: *Stotníkov sluha*). Úvahy boli zbytočné, lebo v skutočnosti najstaršia zmienka o Veronike je neskorolatinická vsuvka v apokryfnom Nikodémovom evanjeliu zo 4.-5.storočia. Veroniku dokonca nespomína žiadne rané martyrológium. Karol Boromejský (†1584), milánsky arcibiskup, ktorý dôrazne presadzoval reformy Tridentského koncilu, vo svojej diecéze zakázal sviatok Veroniky. Miesto v kresťanskej kultúre jej zaistila až ľudová zbožnosť. Ak sa Veronike nedostalo miesto v liturgii, dostalo sa jej pozornosti v *krížovej ceste*, ktorú františkáni propagovali ako spôsob rozjímania o Kristovom utrpení a vykúpení. Hoci sa počet tzv. zastavení krížovej cesty ustálil až v 18.-19.storočí, Veronika si svoje miesto v ňom udržala. Hoci sa Veronika stala predmetom vážneho vedeckého skúmania, jej príbeh je čistou fantáziou, výmyslom, ktorý mal slúžiť na vysvetlenie pôvodu relikvie, *veraikonu* (pozri Christologický cyklus I.). Ak je Veronika, ktorej meno v preklade znamená pravá podoba (*vera icon*), zobrazovaná ako devocionálna postava, drží látku s podobou Kristovej tváre, niekedy s trňovou korunou. Máva na hlave turban ako narážku na svoj východný pôvod. Niekedy stojí medzi sv. Petrom a Pavlom, patrónmi Ríma. Rúšku zvyčajne nesú dvaja anjeli rovnako ako v prípade *mandylionu*. O niečo jasnejšou postavou je Šimon z Kyrény, ktorého rímski vojaci prinútili niesť Vykupiteľov kríž. Možno je istým Šimonom zo Skutkov apoštolov (13,1), otcom bratov Rufusa a Alexandra. Tí boli známi v Ríme v čase zverejnenia Markovho evanjelia. Rufusa pozdravuje apoštol Pavol v Liste Rimanom (16) a nazýva ho vyvoleným v Pánu. Rufusova matka bola aj Pavlovou matkou.

Kyréna/ Kyrenaika bola prístavom v severnej Afrike, v dnešnej Lýbii, ktorý založili v 7.st.pr.Kr. grécki Dórovia. V 4.-2. st.pr.Kr. bola súčasťou ríše Ptolemaiovcov, od 74 pr.Kr. sa stala rímskou provinciou. V meste bola veľká židovská diaspóra a Židia tvorili uznávanú spoločenskú vrstvu. Možno preto Šimon protestoval, keď mal niesť kríž a žiadal záruky, aby si ho dav nepomýlil so zločincom. Kyrenaika sa v Skutkoch (2,10) uvádza medzi mestami,

ktorých zástupcovia sa zhromaždili v Jeruzaleme na Turíce a počuli hovoriť o Božích skutkoch vo svojej reči (pozri Christologický cyklus III.: *Zjavenie ducha Svätého*).

Názvy: Cesta na Golgotu, lat. Christus bajulans Crucem super humeros, tal. Portamento della croce, nem. Kreuztragung Jesu, Zug nach Golgotha, Kreuzweg Christi, angl. Christ carrying his Cross, Road to Calvary.